

political orientation and value of citizens. There are the main methods of media influence on society: formation of an information agenda, manipulation of information, creation of political stereotypes, myths, etc. The potential of using media technologies and the technology of manipulative direction are analyzed. Features of the influence of the media on human behavior with the aim of depoliticizing it are considered. The summary is the importance of further study and theoretical understanding of the connection between media and political communications, their application for effective political communication, the use of their positive opportunities and the reduction of negative impact. **Key words:** media technologies, political technologies, media, political process, political communication, democracy, political life.

Key words: media technologies, political technologies, media, political process, political communication, democracy, political life.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.06>

УДК 323.22/.28+32.019.51

Ганна Лачихіна,

аспірантка кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-7029-6463; email: anna@goodpolitics.com.ua

Максим Джигун,

аспіранти кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-5606-0331; email: max@goodpolitics.com.ua

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА МЕДІА У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО

У статті досліджено питання впливу громадянського суспільства та медіа на функціонування держав та окремих політичних інститутів. Зважаючи на процеси активного науково-технічного прогресу, глобалізації та медіатизації політики, громадянське суспільство та медіа є важливими інструментами політичного процесу. Метою статті є виявлення характерних рис та особливостей використання медіа та громадянського суспільства як сучасних інструментів політичного впливу. Теоретико-методологічною основою роботи є принципи системності, діалектики та об'єктивності. У статті проведено аналіз історії формування концепції громадянського суспільства та еволюції наукових поглядів на зміст поняття громадянського суспільства та його вплив на функціонування держави та її інститутів. Зокрема, відзначено зміну підходів до розуміння громадянського суспільства від ототожнення з державою в XVI століття до визначення його в ролі важливого виразника соціальних інтересів перед державою. У статті також досліджено тенденції трансформації та глобалізації громадянського суспільства шляхом організації в міжнародні недержавні організації та фонди, що беруть участь у процесах демократизації та просування прав людини. Описано важливість медіа як інструменту провадження політичного процесу, формування політичних уподобань, координатора та організатора політичного порядку денного. Відзначено, що разом із виконанням ролі важливого інструмента консолідації суспільства та сприяння демократизації політичного процесу, сучасні медіа створюють підстави та можливості масового політичного маніпулювання. Зокрема, за посередництва медіа та соціальних мереж, політичними акторами може реалізуватися поляризація поглядів, формуватися нетерпимість до інших точок зору та альтернативних цінностей. Як висновок, зазначено, що розвиток громадянського суспільства залежить в тому числі й від прозорості правил функціонування інформаційної сфери.

Ключові слова: громадянське суспільство, права людини, медіатизація політики, політичні інститути, медіаграмотність

Вступ. У сучасному світі є значна кількість факторів, що впливають на формування та функціонування держави та її окремих політичних інститутів. Медіа та громадянське суспільство є такими факторами впливу. Вага медіа та громадянського суспільства у політичних системах країн світу зростала поступово. Зважаючи на те, що за останні роки розвиток технологій, доступ до публічної інформації та все більша глобалізація з великою силою вплинули на трансформацію медіа та соціальну структуру суспільства, відповідні інститути набули оновленої, впливовішої ролі у формуванні політичного порядку денного.

Мета та завдання статті полягають у виявленні характерних рис та особливостей використання медіа та громадянського суспільства як інструментів політичного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки фокус статті зосереджено на вивченні контексту появи інститутів медіа та громадянського суспільства та їхнього проникнення і впливу на політичний порядок денний держав, то наше дослідження спирається на праці, присвячені вивченню відповідного феномену інформаційного суспільства: Р. Дебре, М. Маклюен, М. Фуко, Ф. Фукуяма тощо. До наукових праць, автори яких заклали теоретико-методологічний фундамент у сфері досліджень громадянського суспільства слід віднести роботи Аристотеля, Цицерона, Т. Гоббса, Дж. Лока, Ж.-Ж. Руссо, Г.В. Гегеля, А. де Токвіля, К. Поппера та ін., в яких обґрунтовувалася відповідність громадянського суспільства різним формам державного устрою. Разом з тим, можемо виокремити не вирішені раніше аспекти предмету дослідження. Актуальними залишаються питання технологічних трансформацій медіа, активного розвитку сучасних, високотехнологічних засобів комунікації, професіоналізація організацій громадянського суспільства та можливостей їх використання у політичній царині.

У роботі використані різні **наукові методи та підходи дослідження**. Зокрема теоретико-методологічною основою роботи є принципи системності, діалектики та об'єктивності, а також історичний аналіз, контент-аналіз та систематизування.

Результати та дискусії. В основі ідеї громадянського суспільства традиційно вбачається специфіка взаємовідносин людина-влада, влада-громада, медіа-влада, держава-спільнота тощо. Термін «громадянське суспільство» має витоки з античної філософії. Аристотель зазначав, що «держава є об'єднанням вільних громадян» (Аристотель, 2000, с. 77), а бути членом *politike* означало бути частиною держави, тобто жити і діяти згідно з законами держави та не шкодити іншим громадянам. Він також зазначав, що громадяни повинні мати приватну власність, бути рівними та наділені правом брати участь у законотворчості та судочинстві: «необхідно, щоб усі громадяни [...] брали участь в усьому, що торкається життя держави» (Аристотель, 2000, с. 36). Тобто, у термінах Аристотеля, про громадянське суспільство мова йшла як про вільних і освічених людей.

Цю концепцію розвинув давньоримський мислитель Цицерон, увівши давнє поняття республіки (*res publica*), яке означало, що держава – це надбання народу, а право є джерелом державності (Цицерон, 1998). Тобто він додає ідею верховенства права як рису громадянського суспільства. На цьому етапі формування поняття філософи ще не розмежовували громадянське суспільство і державу, що притаманне сучасному розумінню. І хоча, завдяки демократичній формі організації суспільства Давньої Греції, античні мислителі здійснили перші спроби теоретичного осмислення громадянського суспільства, їхні трактування, тим не менше, не можна назвати у повному обсязі науковими.

Ідеї громадянського суспільства трансформуються з XVII ст., разом із розвитком науки, як специфічної форми пізнання. Соціальними підставами для цього були зв'язок науки з виробництвом, виникнення навчальних і наукових закладів. Саме в цей період філософська думка порушувала питання про свободу особи, про незалежного від держави громадянина.

Англійський мислитель Т. Гоббс першим застосував термін «громадянське суспільство» у праці «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадської» (Лютюк, 2013). У розумінні Т. Гоббса, громадянське суспільство є тотожним із державою, а «природним станом людей» є «війна всіх проти всіх» (Гоббс, 2000, с. 321). Втім людина має інстинкт самозбереження, це змушує її шукати порятунку перед смертю та знищенням. У пошуках миру люди уклали суспільний договір, погодившись при цьому передати свої права монархові. Держава, яку мислитель порівнював з біблійним морським чудовиськом Левіафаном, за внутрішньою сутністю є системою установ та санкцій, що не допускає відвертого насильства, гарантує громадянам їх фундаментальні права (Гоббс, 2000, с. 321). Доцільність існування держави полягає у забезпеченні внутрішньої й зовнішньої безпеки, оскільки мета держави – насамперед гарантування безпеки (Pitkin, 1964).

Автор соціально-політичної концепції лібералізму та поняття «громадянське суспільство» Дж. Лок розглядав відповідні проблеми у праці «Два трактати про державне правління». Мислитель теж виходить з уявлення про «природний стан» – «стан повної

свободи у відношенні дій і розпорядження своїм майном і особистістю» (Лок, 2020, с. 361). До природних прав відноситься власність, яка трактувалася широко: як право на власну особистість (індивідуальність), на свої дії, на свою працю та її результати. Причому в процесі утворення суспільства Дж. Лок розрізняв два види суспільних угод: перша вела до формування, власне, суспільства, а друга, спираючись на вже організоване суспільство, – до виникнення уряду. Суверенітет народу він вважав вищим від суверенітету створеної ним держави. Політичну владу Дж. Лок тлумачив як право людей створювати закони для регулювання та збереження власності, а основною метою об'єднання громадян у суспільство вважав охорону власності цих громадян (Дубас, 2013, с. 20-21).

Політична доктрина Ж. Ж. Руссо, викладена у працях «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» та «Роздумах про походження та основи нерівності між людьми», була схожа з концепціями Дж. Лока і Т. Гоббса, проте має й чимало особливостей. У природному стані, за Ж. Ж. Руссо, всі вільні й рівні, проте відсутня приватна власність. Однак розвиток цивілізації, вважає вчений, призвів до появи і росту соціальної нерівності, регресу свободи (Руссо, 2021, с. 161). Ж. Ж. Руссо розвиває ідею правильної, законної соціальної угоди рівних і вільних: кожен передає до загального набутку, вищому керівництву усі свої сили, а відтак перетворюється в невіддільну частину цілого.

Таким чином філософські висновки представників Нового часу ґрунтувалися на розумінні громадянського суспільства для позначення суспільства загалом. Філософи бачили головною ознакою прояву громадянського суспільства не в політичній організації соціуму, а в його економічному устрої (Лютюк, 2013, с. 20).

Класичне розуміння громадянського суспільства знаходимо у працях Г. В. Ф. Гегеля. Він заперечував природно-правову теорію походження держави, а громадянське суспільство охарактеризував у його автономії стосовно держави, що існує не всередині держави, а поряд із нею. У Г. Гегеля громадянське суспільство є сферою матеріальних умов життя, в якій індивіди пов'язані інтересами. Основою громадянського суспільства є приватна власність, тому його основна функція полягає в тому, щоб стежити та контролювати вільний розвиток приватної власності (Гегель, 2000). Саме тому вчений обґрунтував необхідність публічного оголошення законів, публічного судочинства й суду присяжних. Згідно з баченням Г. Гегеля, держава представляє загальну волю громадян, тоді як громадянське суспільство – сфера реалізації часткових, приватних інтересів окремих осіб.

А. де Токвіль, який прославився своєю роботою «Демократія в Америці», був одним із перших представників лібералізму, який писав про демократію та важливу роль у ній громадянського суспільства. Аналізуючи американську державно-правову систему, він підкреслював важливе значення системи стримувань та противаг, а особливо відзначав незалежність судової влади, яка, спираючись на принцип верховенства конституції перед звичайними законами, захищає основи громадянської та політичної свободи від посягань з боку законодавців (Токвіль, 1999, с. 415-516). Саме релігійні, професійні, родинні та інші асоціації закладають сутність громадського самоврядування, демократичного устрою та правової сутності відносин між громадянським суспільством і державою. У США поступово починає розвиватися громадянське суспільство, коли управлінці на місцевому рівні не можуть нічого зробити без загальної згоди. Звідси виходить ще один принцип – децентралізація. Внаслідок цього кожна людина була закріплена до своєї області, відчувала себе відповідальною за неї, приймала безпосередню участь в політичному житті своєї громади (Токвіль, 1999, с. 415-516). Висока політична свідомість американців постала з децентралізації регіонів на першопочатковому рівні й надалі в об'єднанні штатів, зі збереженням автономних повноважень кожної області.

К. Поппер розумів громадянське суспільство через ідею «відкритого суспільства», яке базується на визнанні того, що ніхто не має монополії на істину, що різні люди мають різні погляди та інтереси, і що існує потреба в установах, які б захищали права усіх людей і давали б їм змогу жити разом в мирі та злагоді (Поппер, 1994, с. 58). Відкрите суспільство, за К. Поппером, можна узагальнити у таких визначальних рисах: верховенство права,

демократично обрана влада, інститути громадянського суспільства, захист прав меншин, раціонально-критичне мислення, толерантність і повага до інших, науковий розвиток.

Інтерпретації терміну «громадянське суспільство» об'єднані ідеями: 1) щодо системи міжлюдської взаємодії, спрямованої на захист особи від різноманітних форм тиску, 2) щодо процесу комунікації та вираження суспільної думки, спрямованої на діалог із державою.

У сучасному світі громадянське суспільство – це організовані об'єднання людей, які виражають і відстоюють інтереси та потреби суспільства перед державою. Це, так званий «третій сектор» («Oxford Advanced», 2021), який впливає на життєдіяльність суспільства поряд із бізнесом та державою.

Уряди сучасних країн використовують інститути громадянського суспільства для просування та відстоювання інтересів держави на міжнародній арені. У термінах Дж. Найя, це «м'яка сила» (Nye, 1990), яка реалізується завдяки фінансуванню національних або місцевих громадських організацій та об'єднань.

Окрім цього, сучасне громадянське суспільство трансформується та глобалізується. Зокрема, відомі міжнародні недержавні організації та фонди, як Фундації Відкритого Суспільства, Freedom House, Amnesty International тощо, беруть участь у процесах демократизації та просуванні прав людини. А такі організації як Всесвітній фонд дикої природи (WWF) або Greenpeace, беруть лідерство у формуванні екологічного порядку денного на міжнародній арені. Ці групи впливають на екологічну політику, встановлюючи пріоритетний план дій щодо запобігання шкоді довкіллю. Вони також інформують громадськість про екологічні проблеми, що збільшує суспільний запит на екологічні зміни (Dodge, 2014).

Публічна політика неможлива без публічної сфери, з якої ця політика, власне, і бере свої витoki. Ю. Габермас визначав публічну сферу як посередницьку між суспільством і державою, в якій громадськість організовує сама себе як носія громадської думки (Habermas, 1974). Вчений вважає, що виникнення публічної сфери в Європі відповідає виникненню буржуазного суспільства, тому що виникнення буржуазії означало розрізнення державного і приватного інтересу. Для відстоювання своїх приватних інтересів буржуазія об'єдналась і виступала у ролі голосу громадськості, яка мала спільний інтерес на протидію інтересу державної влади. Інструментом вираження суспільного інтересу, в першу чергу, слугували медіа. Преса була і залишається публічним інститутом, який є посередником та підсилювачем публічної дискусії (Habermas, 1974). Проте публічна сфера підживлюється не лише інтересами «зсередины» суспільства, але й «ззовні»: «якщо аргументи, що виникають зсередины інституціоналізованого процесу прийняття рішень, стають частиною дебатів громадянського суспільства у газетах та на телебаченні, вони також можуть вважатись частиною публічної сфери» (Bredt, 2006, с. 63).

У контексті дослідження медіа та їх впливу на різні сфери життя суспільства, перед нами з'являється ключова методологічна проблема. Медіа є предметом вивчення різних наук. Відповідно явище медіа можна охарактеризувати як предмет поліпарадигмального наукового підходу. Більше того, варто обумовити, що медіа – це поняття без чітко визначених меж, через що не існує єдиного та загально визнаного визначення. Попри це, для продовження нашого дослідження, варто вказати базове формулювання.

Слово «медіа» має походження від лат. *medium* – щось середнє, посередник. Популярність це слово отримало як скорочена назва англomовного словосполучення «*media of mass communication*», яке в українській мові ми вживаємо як «засіб масової комунікації». Проте, у багатьох наукових дослідженнях доби СРСР часто можна зустріти інше визначення – «засіб масової інформації» чи його скорочена версія ЗМІ. На думку науковця Д. Петренка, це поняття, перш за все, відповідало тоталітарним моделям радянської науки, оскільки заміна слова «комунікація» на «інформація» передбачала односторонній порядок передачі інформації суспільству. В той час коли слово комунікація характеризує взаємодію (Петренко, 2014). Попри це, саме коротке словосполучення «мас-медіа» почало активно використовуватися як у повсякденні, так і в науковому житті західних країн.

Окрім цього, у дослідженнях технологій та теоріях комунікацій поступово формується й інше, ширше значення слова, де медіа тлумачиться як фізичний носій для накопичення, збереження та відтворення інформації чи повідомлень. В 1950-х рр. науковець Г. Інніс, аналізуючи комунікаційні процеси, акцентував увагу саме на матеріальних носіях інформації. Папір, пергамент, папірус – ключові фактори культурної динаміки. Конфлікти цивілізацій та внутрішні соціальні конфлікти, на думку науковця, обумовлені боротьбою за доступ до медіа. У цьому контексті вчений принципово акцентував увагу на тому, що медіа є інструментом переконфігурації просторових і часових координат (Hall, 2005). З цією метою він запровадив розподіл засобів комунікації на часові та просторові.

Подальше розширення значень терміну «медіа» здійснив також канадський вчений М. Маклюен. У своїх наукових працях він описує медіа не як суто технічний інструмент передачі повідомлення, але й як самостійне повідомлення «medium is a message» (McLuhan, 2014, с. 9). У роботі «Розуміння медіа» вказується, що «особистісні та соціальні наслідки будь-якої комунікації, тобто будь-якого нашого розширення назовні, виходить із нового масштабу, що надається кожним таким розширенням чи новою технологією» (с. 9). Окрім цього, до засобів комунікації чи медіа, вчений також включає фонетичну писемність, поява якої надає культурі лінійне мислення. Слово «медіа» М. Маклюен вживає у найрізноманітніших сенсах, які позначають абсолютно різні явища: повідомлення, що передається, фонетичну писемність чи книгодрукування. Оскільки дослідник не пропонує чіткого визначення терміну «медіа», можемо висунути гіпотезу, що для нього це своєрідна метафора, що позначає різні феномени (Петренко, 2014). Така концептуальна невизначеність викликала неоднозначне сприйняття теорії в наукових колах.

Німецький історик та теоретик електронних медіа Ф. Кіттлер, розробляючи власну методологію дослідження особливостей комунікації в культурі, також повернувся до концепції медіа авторства М. Маклюена. Термін «медіа» за версією Ф. Кіттлера стає засобом для подолання підходу, відповідно до якого культура розглядається лише як текст чи певний дискурс. На думку науковця, певні неточності у визначенні поняття «медіа» у М. Маклюена не мають перешкоджати подальшій роботі над розвитком його основних тез. Адже без формулювання «медіум і є повідомлення», що заперечує пошук за технічно створеними поверхнями ще чогось, наука про медіа не відбулася б (Kittler, 2010).

Інші науковці пропонують й інші визначення, згідно з якими медіа – це інстанції, що дозволяють дистанціювання від чуттєво-сенсорного досвіду. Її розробники вказують на розширенні каналів зв'язку, за допомогою яких здійснюється передача інформації, тим самим вказуючи на новий етап у розвитку людської цивілізації. Однак, якщо ми визначаємо комунікацію як щось інше, аніж просто прийом/передача даних чи повідомлень, тоді ми вимушені визнати, що медіа дотикається до усіх аспектів людського життя. Медіа постають реальністю всіх, набуваючи найбільш розширене розуміння. Р. Дебре став першим науковцем, який запропонував розрізнення понять «медіа» та «медіум». Відповідно «медіум – це місце і функція в диспозитиві переносу. Він не є єдино визначеним, а це поняття має розроблятися в залежності від конкретних ситуацій. Медіа за сутністю не змішується із тим, що визначається як медіа. Адже медіа – це предмет у певному стані» (Debrau, 1999, р. 203).

У сучасному житті не існує сфери суспільного життя, де би не було впливу медіа. Вони кардинально змінюють професійну, соціальну, освітню та особисту сфери життя людини, адже інформація, знання, спілкування формують підвалини соціальної реальності. Комплекс «традиційні – соціальні медіа» створює певний інформаційний ландшафт, де кожен з нас може бути не тільки пасивним споживачем, але й активним учасником медіації. Медіа – це самостійний феномен, що знаменує відмову від розуміння як засобу, посередника (у зв'язку з появою електронних форм, екранних засобів тощо). Потоки повідомлень стосуються кожного, вони весь час збільшуються, змінюють форми і коди людської культури, зумовлюють швидкісне розповсюдження медіа похідних в усьому соціокультурному просторі, тобто змінюються не лише модуси існування людини – змінюється культурна парадигма сучасного інформаційного суспільства (Kittler, 2010).

У сучасних суспільствах існує безліч факторів, що здійснюють значний вплив на формування політичних інститутів, а також на здійснення владних повноважень як всередині певного суспільства, так і на світовій арені. Система медіа, під якою зазвичай розуміється сукупність медіа, є одним із таких чинників впливу, в тому числі й за рахунок різноманітних технологічних, структурних та інструментальних трансформацій, що спостерігаються всередині них все частіше і чіткіше. У глобалізованому світі саме медіа можуть (і реалізують це на практиці) надавати і справляти істотний вплив на політико-правові режими та суспільно-політичні процеси. В інформаційному суспільстві спостерігається постійне зростання ролі медіа у політичних процесах. За допомогою них влада отримує можливість реалізації ряду завдань, що, в тому числі, пов'язуються із процесом засвоєння громадянами політичних норм та цінностей. Це вдосконалення системи комунікацій і налагодження інформаційного обміну з пресою для політичного інформування населення.

Медіа також є важливим інструментом провадження політичного процесу. Вони впливають на формування політичних уподобань, відіграють роль координатора та організатора потоків інформації. За участі медіа реалізується інформаційна політика держави. При дослідженні політичних процесів в різних країнах, сучасні політологи акцентують, по-перше, активне використання масової комунікації з метою формування громадської думки з різних питань політичного життя; по-друге, помітний внесок масової комунікації у формування суспільної свідомості щодо діяльності політичних лідерів та інститутів; по-третє, використання масової комунікації як засобу ведення політичної боротьби, просування тих чи інших політичних проєктів у життя (Костира, 2013, с.112). Процес політичної комунікації є безперервним, проте його активізація спостерігається у виборчий період, коли застосовуються найрізноманітніші шляхи впливу на електорат з метою завоювання його прихильності; політична комунікація здійснюється через ЗМІ, політично організовані утворення і неформальні канали (Остапенко, 2012, с. 144).

Так, сучасні медіа створюють підстави та можливості масового політичного маніпулювання, це й потрібний в даний момент часу імідж для того чи іншого політика, запит на який формується у залежності від контексту. Однак, попри те, що сучасні медіа з їх можливостями з'явилися порівняно нещодавно, основні принципи управління політичною ситуацією за допомогою формування відповідних особистісних образів описав ще Н. Макіавеллі. Італійський державний діяч і філософ створив низку маніпулятивних правил, головним принципом яких є використання штучно зміненого особистісного сприйняття за допомогою гнучких і довготривалих інструментів, адже «видимість прагнень, неможливість викрити у нечесних намірах є головними засадами якісного управління та маніпулювання» (Лукасевич, 2017).

Внесок у розуміння проблематики маніпулювання вже в ХХ с. зробили такі філософи як Т. Адорно, Ю. Габермас, Е. Фромм та інші. Вони були переконаними у тому, що усвідомлення непропорційності між зовнішньою соціальною успішністю та труднощами самореалізації особистості неможливе через особливий стан свідомості людини, який визначається ідеологічними, політичними, культурними установками, особливо – маніпулятивним впливом. Згідно з Е. Шостромом, маніпулятивність є невід'ємним атрибутом міжособистісних відносин, які формуються під впливом ринкових механізмів сучасного суспільства, одним із яких є медіа (Лукасевич, 2017). Варто також зазначити, що низка науковців сходяться на тому, що сьогодні медіа є повноправним суб'єктом політичного життя, адже вони є інституційно оформленими, це передбачає їх застосування в суспільно-політичних процесах, а також виконання певних соціальних функцій.

Ще однією проблемою, що виникає в процесі комунікації сучасних суспільств – це зміна відчуття і сприйняття світу, на основі яких формуються погляди людини. Інформаційний потік, що надходить до аудиторії є настільки різноманітних та складним, хаотичним та насиченим, що не дозволяє реципієнтам інформації систематизувати та глибоко осмислити її. Для спрощення сприйняття особливо політичної інформації, медіа

вдають до концентрації уваги суспільства на окремих елементах трансльованого матеріалу, що призводить до спрощення контексту, примітивізації ситуацій, розвитку популізму.

Невіддільним від теми формування громадської думки за допомогою медіа є питання ідентичності. Тут ми можемо спостерігати двосторонній вплив: з одного боку, сформовані у суспільства цінності, політичні погляди чи ідеологічні установки впливають на друковані медіа, онлайн-медіа, телебачення та інтернет-майданчики, змушуючи їх відповідати суспільним запитам і формувати редакційну політику у відповідний спосіб. З іншого боку, медіа неабияк впливають на суспільно-політичні настрої та дозволяють поступово формувати ціннісні установки людей, які часто співпадають із цілями владних суб'єктів.

Цікавою є робота Ф. Фукуями, який вважає, що сучасна політика формується під впливом ідентичностей, яка дозволяє нам зрозуміти світ, оскільки формує суспільну точку зору, відмінну від точок зору інших спільнот (Фукуяма, 2005). Політичні події останніх 10-20 років вказують на те, що в різних державах через посередництво медіа і соціальних мереж, реалізується поляризація поглядів, формується нетерпимість до інших точок зору, до альтернативних цінностей. Така інформаційна політика вкрай вигідна для окремих політиків чи політичних сил. Приклади таких інформаційних атак на суспільство ми можемо спостерігати і в Україні, де час від часу медіа провокують зростання соціальної напруги через мовне питання, зовнішню політику, релігійну приналежність чи питаннями досягнення миру. На думку німецької дослідниці Е. Ноель-Нойман, поляризація в суспільстві не дозволяє мати інакшу ідентичність. Концепція спіралі мовчання авторства Е. Ноель-Нойман базується на аналогії зі спіраллю, на кінці якої перебувають люди, що не висловлюють думки через страх ізоляції. Чим більше думка людини відрізняється від загальноприйнятої, тим нижче вона стоїть на цій спіралі (Бандровський, 2018, с. 83). Мовчання – ознака прийняття загальної ідентичності, яка формується не людьми на основі діалогу та компромісу, а часто окремими політиками чи главами держав.

Аналіз інформаційного простору України та західних країн вказує, що держава часто намагається навчити суспільства переносити певні цінності з об'єкта на громадян. До того ж, цим об'єктом можуть бути як герої кіно, журналістські матеріали чи сюжети на телебаченні, так і події, які держава сприймає як «іконічні» чи «сакральні» (Лукаевич, 2017). Сучасні медіа та посилення їх впливу на суспільно-політичні настрої змушують замислитися над тим, аби громадянське суспільство та демократичні уряди розробляли нові інструменти захисту від таких атак. В умовах проведення гібридних воєн, прикладом якої є агресія Росії проти України, українська влада має докладати у цьому напрямку значних зусиль.

Розвиток сучасних форм медійної комунікації, зокрема соціальних мереж, месенджерів та інших платформ для поширення політичних ідей, перетворює їх на своєрідні поля битви між конкуруючими політичними гравцями та політичними партіями. Важливо, що новітні види медіа використовують надзвичайно різноманітні інструменти для інтерпретації реальних подій, що висвітлюються в медіа. Різниця між класичними та новітніми засобами комунікації полягає в тому, що останні часто не мають жодної відповідальності за інформацію та не передбачають її підтвердження фактами. У такий спосіб відбувається віртуалізація політичного процесу. Таким чином мас-медіа в межах свого впливу на політичну сферу суспільства значно видозмінює не тільки об'єктивний зміст політичних інститутів, але і взаємодії між ними.

Використання мережі Інтернет все частіше призводить до самоорганізації громадян. Тут, як правило, за допомогою онлайн-ресурсів відбувається консолідація зусиль навколо вирішення альтернативної точки зору, в тому числі протестної поведінки чи незадоволення діями влади. Політичним інститутам та акторам потрібно вчасно реагувати на таку поведінку та мінімізувати незадоволеність суспільства конкретними політичними ситуаціями.

Висновки. Медіа та громадянське суспільство є одними з ключових інструментів формування громадської думки, її прихованих і/чи реальних вимірів. Поняття медіа та громадянського суспільства є складними концептами, що характеризуються множинністю підходів до їх вивчення та інтерпретації різними науковцями.

У сучасному світі медіа проникають практично в усі сфери соціально-політичного життя. Сьогодні ж вони зазнають серйозних трансформацій та концентруються переважно в Інтернет-середовищі, що значно видозмінює форму комунікації та її особливості. Соціальні мережі, месенджери та інші платформи для обміну думками стають майданчиками для об'єднання груп суспільства за інтересами, це дозволяє громадянам самостійно організовуватися. За допомогою онлайн-ресурсів відбувається консолідація зусиль навколо альтернативної точки зору, в тому числі протестної поведінки чи незадоволення діями влади. У розвинених державах спостерігається постійне зростання медіа у політичних процесах. Медіа значною мірою впливають на процес формування політичних уподобань, відіграючи роль координатора та організатора потоків інформації у суспільстві.

Поняття «громадянське суспільство» історично відображає особливий зріз розвитку людства, що характеризується прагненням мислячих людей кожного періоду створити модель ідеального суспільного устрою, де панували б розум, свобода, благополуччя, справедливість. Формування громадянського суспільства узгоджувалося з проблемами вдосконалення держави, піднесення ролі права і закону, розвитком відкритих і незалежних медіа. Становлення громадянського суспільства залежить від ступеня розвиненості економічних і правових відносин, реальності особистої та економічної свободи індивідів, дієвості механізму громадського контролю за державними структурами, прозорими правилами функціонування інформаційної сфери. Якості громадянського суспільства закладені в будь-якій суспільній системі, але можуть мати різний ступінь розвитку, тому потребують систематичних і постійних досліджень. На певному етапі вони перебувають у зародковому стані, в умовах тоталітарної держави вони можуть бути тимчасово зупинені, а в умовах демократичної правової державності отримують розвиток і стають переважаючими, такими що суттєво впливають на порядок денний політики та її інформаційний сектор зокрема. У перспективі важливо системно досліджувати форми й канали взаємозв'язків медіа та громадянського суспільства на шляху до демократичних змін.

Використані джерела:

1. Арістотель (2000). *Політика*. (О. Кислюк). Київ: Основи. (Оригінальна робота 4 ст. до н. е.).
2. Бандровський, Г. О. (2018). Спіраль мовчання Елізабет Ноель-Нойманн як технологія інформаційного впливу в соціальних мережах. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2018_3_16
3. Гегель, Г. (2000). *Основи філософії права, або Природне право і державознавство* (Р. Осадчук та М. Кушнір). Київ: Юніверс. (Оригінальна робота опублікована 1821 р.).
4. Гоббс, Томас (2000). *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної*. Київ: Дух і літера. (Оригінальна робота опублікована 1651 р.).
5. Дубас, Н. (2013). Ідея громадянського суспільства у працях античних мислителів і філософів Середньовіччя. *Науковий вісник ЛДУВС. Серія юридична. №1*.
6. Костиря, І. (2013). Медіатизація політики та політизація ЗМІ як тенденції політичного процесу в Україні. *Політичний менеджмент*. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kostyria_mediatyzatsia.pdf.
7. Лок, Джон (2020) *Два трактати про правління* (П. Содомора). Київ: Наш Формат. (Оригінальна робота опублікована 1690 р.).
8. Лотюк, О. (2013). Історичний аналіз становлення ідеї громадянського суспільства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юридичні науки*.
9. Лукасевич, О. А. (2017). Маніпулятивні прийоми: особливості використання у міжособистісному спілкуванні. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. № 2. С. 114-119.
10. Остапенко, М. (2012). *Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. Політична культура*. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ostapenko_politychna.pdf.
11. Петренко, Д. В. (2014). Концептуалізація медіа у філософії другої половини ХХ- початку ХХІ сторіччя. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Вип. 4-5. С. 126-136.
12. Поппер, К. (1994). *Відкрите суспільство та його вороги. Том 1*. (О. Коваленко). Київ: Основи. (Оригінальна робота опублікована 1950 р.).
13. Руссо, Жан-Жак (2021). *Про суспільну угоду, або принципи політичного права* (О. Хома). Київ: Port-Royal. (Оригінальна робота опублікована 1762 р.).
14. Токвіль, Алексіс де (1999). *Про демократію в Америці*. (Г. Філіпчук та М. Москаленко). Київ: Видавничий дім «Всесвіт». (Оригінальна робота опублікована 1835 р.).

15. Цицерон, Марк Тулій (1998).. *Про державу; Про закони; Про природу богів* (В. Литвинов). Київ: Основи. (Оригінальна робота опублікована 1 ст. до н. е.).
16. Debray, R. (1999). What is Mediology? *Le Monde Diplomatique*. <https://irvine.georgetown.domains/theory/Debray-What-is-Mediology-Irvine-trans.pdf>.
17. Definition of the third sector noun (2021). Oxford Advanced Learner's Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/the-third-sector>.
18. Dodge, J. (2014). Civil society organizations and deliberative policy making: interpreting environmental controversies in the deliberative system. *Policy Sciences*. 47 (2). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11077-014-9200-y>
19. Fukuyama, F. (2005).. *State Building: Governance and World Order in the 21st Century*. London: Profile Books.
20. Habermas, J. (1974). *The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)*. *New German Critique*. №3. (Оригінальна робота опублікована 1964 р.).
21. Hall, S. (2005). *Introduction to media studies at the Center. Culture, media, language. Working papers in cultural studies, 1972–1979*. London: Routledge. (Оригінальна робота опублікована 1972–1979 рр.).
22. Kittler, F. (2010). *Optical media: Berlin Lectures 1999*. Polity Press. <https://toaz.info/doc-view-2>. (Оригінальна робота опублікована 1999 р.).
23. McLuhan, M. (2014). *Understanding Media. The extensions of man*. <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>. (Оригінальна робота опублікована 1964 р.).
24. Nye, J. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*. No 80. *Twentieth Anniversary (Autumn 1990)*, 153-171. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/page/joseph_nye_soft_power_journal.pdf
25. Pitkin, H. (1964). Hobbes's Concept of Representation-II. *The American Political Science Review*. Vol 58. No 4. 902-918. www.jstor.org/stable/1953289

References:

1. Aristotel (2000). Polityka [Politics] (O. Kysliuka). Kyiv: Osnovy. (Оригінальна робота опублікована 4 ст. до н. е.). [in Ukrainian]
2. Bandrovskiy H. O. (2018). Spiral movchannia Elizabet Noel-Noimann yak tekhnolohiia informatsiinoho vplyvu v sotsialnykh merezhakh. ["Spiral of Silence" by Elizabeth Noel-Neumann as a technology of information influence in social networks] *Derzhava ta rehiony*. Serii: Sotsialni komunikatsii. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2018_3_16. [in Ukrainian]
3. Debray, R. (1999). What is Mediology? *Le Monde Diplomatique*. <https://irvine.georgetown.domains/theory/Debray-What-is-Mediology-Irvine-trans.pdf>
4. Definition of the third sector noun (2021). Oxford Advanced Learner's Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/the-third-sector>.
5. Dodge, J. (2014) *Civil society organizations and deliberative policy making: interpreting environmental controversies in the deliberative system*. *Policy Sciences*. 47 (2). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11077-014-9200-y>
6. Dubas, N. (2013). Ideia hromadianskoho suspilstva u pratsiakh antychnykh myslyteliv i filosofiv Serednovichchia. [The idea of civil society in the works of ancient thinkers and philosophers of the Middle Ages] *Naukovyi visnyk LDUVS*. Serii: yurydychna. №1. [in Ukrainian]
7. Fukuyama, F. (2005). *State Building: Governance and World Order in the 21st Century*. London: Profile Books.
8. Habermas, J. (1974). *The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)*. *New German Critique*. №3. (Оригінальна робота опублікована 1964 р.).
9. Hall, S. (2005). *Introduction to media studies at the Center. Culture, media, language. Working papers in cultural studies, 1972–1979*. London: Routledge. (Оригінальна робота опублікована 1972–1979 рр.).
10. Hehel, Heorh Vilhelm Fridrikh. (2000) *Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo [The Philosophy of Right, or Natural Law and Political Science in Outline]* (R. Osadchuk ta M. Kushnir). Kyiv: Yunivers. (Оригінальна робота опублікована 1821 р.). [in Ukrainian]
11. Hobbs, Tomas (2000). *Leviafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi. [Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil]* (R. Dymere, V. Yermolenko, N. Ivanova, Ye. Miroshnychenko, T. Oliinyk). Kyiv: Dukh i litera. (Оригінальна робота опублікована 1651 р.). [in Ukrainian]
12. Kittler, F. (2010) *Optical media: Berlin Lectures 1999*. Polity Press. <https://toaz.info/doc-view-2>. (Оригінальна робота опублікована 1999 р.).
13. Kostyria, I. (2013) *Mediatyzatsiia polityky ta polityzatsiia ZMI yak tendentsii politychnoho protsesu v Ukraini. [Mediatization of politics and politicization of mass media as trends in the political process in Ukraine]*. *Politychnyi menezhment*. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kostyria_mediatyzatsia.pdf. [in Ukrainian]
14. Lok, Dzhon (2020) *Dva traktaty pro pravlinnia [Two Treatises on Government]* (P. Sodomora). Kyiv: Nash Format. (Оригінальна робота опублікована 1690 р.). [in Ukrainian]

15. Lotiuk, O. (2013). Istorychnyi analiz stanovlennia idei hromadianskoho suspilstva. [Historical analysis of the formation of the idea of civil society] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka Yurydychni nauky. [in Ukrainian]
16. Lukasevych, O. A. (2017). Manipulyativni pryimy: osoblyvosti vykorystannia u mizhosobystisnomu spilkuvanni. [Manipulative techniques: features of use in interpersonal communication] Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii". http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=pspz_2017_2_22 [in Ukrainian]
17. McLuhan, M. (2014). *Understanding Media. The extensions of man.* <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>. (Oryhinalna robota opublikovana 1964 p.).
18. Nye, J. (1990). *Soft Power. Foreign Policy. No 80. Twentieth Anniversary (Autumn 1990), 153-171.* <https://www.wils>
19. Ostapenko, M. (2012). Politychna komunikatsiia: teoretychni aspekty doslidzhennia. [Political Communication: Theoretical Aspects of Research] Politychna kultura. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ostapenko_politychna.pdf. [in Ukrainian]
20. Petrenko, D. V. (2014). Kontseptualizatsiia media u filosofii druhoi polovyny XX- pochatku XXI storichchia. [Conceptualization of Media in the Philosophy of the Second Half of the XX - Beginning of the XXI Century] Multyversum. Filosofskyi almanakh. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Multi_2014_4-5_14 [in Ukrainian]
21. Pitkin H. (1964) *Hobbes's Concept of Representation--II. The American Political Science Review. Vol 58. No 4. 902-918.* www.jstor.org/stable/1953289
22. Popper, Karl (1994). Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy. [The Open Society and Its Enemies] Tom 1. (O.Kovalenko). Kyiv: Osnovy. (Oryhinalna robota opublikovana 1950 r.). [in Ukrainian]
23. Russo, Zhan-Zhak (2021). Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyipy politychnoho prava [the Social Contract, or Principles of Political Right] (O. Khoma). Kyiv: Port-Royal. (Oryhinalna robota opublikovana 1762 r.). [in Ukrainian]
24. Tokvil, Aleksis de (1999). Pro demokratsiiu v Amerytsi. [Democracy in America] (H. Filipchuk ta M. Moskalenko). Kyiv: Vydavnychiy dim «Vsesvit». (Oryhinalna robota opublikovana 1835 r.). [in Ukrainian]
25. Tsitseron, Mark Tului (1998). Pro derzhavu; Pro zakony; Pro pryrodu bohiv [On the Commonwealth. On the Law. On the Nature of the Gods] (V. Lytvynov). Kyiv: Osnovy. (Oryhinalna robota opublikovana 1 st. do n. e.). [in Ukrainian]

**Ganna Lachykhina,
Maksym Dzhyhun,**

*Postgraduate students of Department of Political Sciences,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

The Role of the Civil Society and the Media in Shaping the Political Agenda

The article examines the impact of civil society and media on the functioning of states and individual political institutions. Given the processes of active scientific and technological progress, globalization and mediatization of politics, civil society and the media are important instruments of the political process. The purpose of the article is to identify the characteristics and features of the use of media and civil society as modern instruments of political influence. The theoretical and methodological basis of the work is the principles of consistency, dialectic, and objectivity. In the article, the authors analyze the history of the formation of the concept of civil society and the evolution of scientific views on the content of the concept of civil society and its impact on the functioning of the state and its institutions. In particular, the author notes the change in approaches to understanding civil society from its equation with the state in the sixteenth century to its definition as an important representative of social interests in relation to the state. The article also examines the trends of transformation and globalization of civil society through organization into international non-governmental organizations and foundations involved in the processes of democratization and promotion of human rights. The article describes the importance of the media as a tool for conducting the political process, shaping political preferences, coordinating and organizing the political agenda. It is noted that along with serving as an important instrument for the consolidation of society and promoting democratization of the political process, modern media create the grounds and opportunities for mass political manipulation. In particular, through the intermediation of media and social networks, political actors can realize the polarization of views, form intolerance to other points of view and alternative values. As a conclusion, the author notes that the formation of civil society depends on the degree of development of economic and legal relations, the reality of personal and economic freedom of individuals, the effectiveness of the mechanism of public control over state structures, and transparent rules for the functioning of the information sphere.

Keywords: *civil society, human rights, mediatization of politics, political institutions, media literacy.*